

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Даниел Михайлов Смилов (Софийски университет, катедра
"Политология")^[L]_[SEP]на дисертационен труд за присъждане на
образователната и научна степен

„доктор“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Философски
факултет, Катедра „Политология“

Научна област: 3. Социални, стопански и правни науки,^[L]_[SEP]**Професионално
направление:** 3.3. Политически науки, Политология (Сравнителна
българска политика)^[L]_[SEP]**Автор:** Анита Симеонова Стефанова,^[L]_[SEP]**Тема:**
„Механизми за контролирано гласоподаване в ромските общности в
България 1991- 2021 г.“

1. Образование и квалификации на докторантката

Анита Симеонова Стефанова е завършила бакалавърска степен по
"Политология" (2012- 2016 г.) във Философски факултет на СУ „Св.
Климент Охридски“. В същата катедра през 2018 г. защитава магистърска
теза на тема „Тенденции при контролираното гласоподаване в България
2014-2017 г.“ в магистърска програма „Политическо консултиране“ на
същия факултет, която е и началната точка на докторската ѝ дисертация.

Анита Стефанова е стипендиантка на Фондация "Конрад Аденауер" (2015
г.), а през 2017-2018 г. е зам.- председател на Клуба на стипендиантите на
Фондация „Конрад Аденауер“.

Анита Стефанова е редовен докторант към катедра „Политология“,
Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ (заповед РД-20-
202/22.01.2019 г.). Отчислена е с право на защита с ректорска заповед РД
20-577/7.03.2022г., на базата на решение на Факултетния съвет на
Философски факултет от 2022 г.

Докторантката е положила необходимите изпити, отговорила е на
условията на своята докторантура, предвидени по закон и от СУ.
Дисертацията ѝ е минала успешно вътрешна защита. Т.е. условията за
външна защита са спазени.

2. Дисертацията и автореферата

Фокусът на тази рецензия е върху предложения от докторантката
дисертационен труд за защита и обобщението му в Автореферат.
Авторефератът отговаря на текста на дисертацията. Тя съдържа 246 стр.,
като включва увод, три глави и заключение. Цитирана е литература от 233
заглавия на български и английски език. Към дисертацията има и три
приложения: I.10 дълбочинни интервюта, проведени през 2021 г. с
брокери на гласове в градовете София, Плевен, Бургас, Пазарджик; II.
Таблицы с резултати от местни избори 2007-2019 г.; III. Таблицы с

резултати от парламентарните избори 2005-2021 г. В текста има 16 графики.

Основната хипотеза, която дисертацията доказва, е че търговията с гласове в ромските общности представлява общо взето трудно изкореним “пазар”, воден от силните импулси на “търсене и предлагане”:

“В настоящата работа допускаме, че политическият пазар на купени гласове в ромските общности е резултат от търсенето от страна на политическите партии и организираното предлагане от страна на част от ромските общностни лидери, които използват своя авторитет и механизми за контрол върху отделни групи избиратели. Тези механизми и самият авторитет се основават върху социални, икономически, културни и др. предпоставки, чиито ефект се усилва от действията или бездействието на държавата и в частност на правоохранителните органи, които не успяват, независимо от причините, да установят прилагането на релевантното законодателство върху значителна част от гетоизираното население в ромските общности.”

Задачата, която си поставя докторантката, е да изследва този пазар като се фокусира най-вече върху социално-икономическите и културните фактори, които правят ромските общности в страната податливи на търговия с гласове. Затова дисертацията изследва характера на ромските общности в един доста дълъг период, който започва още преди падането на комунизма. Целта на този преглед, който стъпва на публикувана литература, е да проследи генезиса на условията, които правят ромските общности податливи на купуване на гласове. Изследваните фактори са множество, но основните от тях са обедняването и маргинализацията на тези общности, особено през последните три десетилетия, както и налагането в тях на “авторитети” с властови, криминален и дори религиозен характер.

Методологията на изследването комбинира анализ на съществуваща литература по въпроса, дълбочинни интервюта, проведени в ромски квартали, което само по себе си е постижение, защото авторът е предположил респондентите си да говорят открито за по същество нелегални практики. В трета глава се прави и анализ на реалните резултати в няколко секции с ромски избиратели, на базата на който се отчленяват различни модели на купуване на гласове.

Авторът съзнава ограниченията, които избрания подход предполага. Идеята на дисертацията е да илюстрира съществуването на определени модели на купуване на гласове, да ги подкрепи с дълбочинни интервюта и анализ на гласуването. Тази методология не е представителна за страната обаче и не може да даде добра представа за обхвата и размера на явлениято.

Изследването е фокусирано върху някои от най-големите махали в

областните градове, но и секции в малките селища, някои със 100% ромско население, също гласуващи хомогенно и в тази връзка представляват интерес за изследването. Важно е уточнението, че изследването няма за цел представителност на национално ниво.... Основен проблем, който се появява пред дисертацията, е невъзможността да се определи точният мащаб на явлениято, тъй като процесът по подготовка на организацията се случва извън рамките на закона и участниците умело успяват да прикриват деянията си. Липсата на богат набор от теоретични и емпирични научни изследвания по темата е допълнително предизвикателство.

Частта за ромските общности, тяхната маргинализация и културни особености от моя гледна точка е богата и информативна, но тъй като не съм специалист по тези въпроси не мога да ѝ дам съвсем прецизна оценка. Въпреки различните ревизии в тази част има останали някои смущаващи и може би спорни твърдения. Например, по отношение на евангелизацията на ромите:

Първоначално проповедниците се стараят да "възпитават" различни качества у ромите, за да бъдат те "добри" християни. След като поемат ръководната роля, обаче същите започват да управляват църквите по свой собствен начин и да практикуват и проповядват правилата и догмите на религията по свое усмотрение.

Не е много ясно какъв е смисълът на тези твърдения и каква е ползата от тях за основния аргумент в дисертацията. Идеята, която авторката налага, е че ромските общности се влияят пряко и много от "неформални" лидери, чиято роля може да бъде както негативна, така и позитивна:

Всъщност, ако неформалните лидери са разпознаваеми и авторитетни, то има вероятност тяхното поведение и мнение да повлияят позитивно върху промяната на нагласите към образование и интеграция в самата ромска общност....

Интересен въпрос е доколко ромските общности в станата са по-различни в това отношение от други общности със сходен материален статус. Неграмотността и мизерията вероятно имат сходен ефект върху общностите. Те изтикват определени "неформални" лидерства на хора с ресурси напред и водят до зависимости, които способстват практики като купуването на гласове.

Така или иначе, според авторът характеристиките на ромските общности са важна причина за разпространението на купуването на гласове. Нещо повече, този социално-културен фундамент прави тези практики трудно изкореними:

Въпреки позиционирането на различни наблюдатели да се осъществява в рисков секции, то реален резултат липсва. Брокерите през последните 30 години са се усъвършенствали в това да изобретят най-добрите и прикрити схеми за купуване на гласове. В тази връзка се правят единствено

констатации след края на изборния ден, но практиките не биват прекратени, а напротив конкретно в тази малцинствена група механизмите за контрол на гласоподаването се разпространяват все повече от избор до избор.

Особено ценни в дисертацията са възстановките на порочните практики на базата на дълбочинните интервюта. Те са плътни и убедителни и представляват солидна емпирична основа на анализа:

В кв. "Факултета" след събирането на политическите представители с местните лидери се стартира процеса по подготовка. Договарят се условията и на двете страни (брой избиратели и финансови измерения, като са възможни и друг нематериални договорки) и стартира работата по организацията на гласовете. В последствие се изгражда мрежа от хора с определени задачи: обикаляне из къщите и създаване на списъци по секции, раздаване на пари, контрол дали гласуват избирателите в изборния ден, извозване на избиратели, изплащане на останалата част от уговорената сума. Като в различните случаи участват различен брой хора, в зависимост от големината на махалата или изградените устойчиви структури. В по-малките махали организацията се осъществява от няколко човека (кв. "Обеля"), докато в по-големите (кв. "Факултета") от мрежа на типа на пирамидалната структура или познат още като "мрежови маркетинг".

Разчита се на хората в комисията, които имат пряко влияние върху протичането на изборния ден, но и броенето на бюлетините. В тази връзка, ако някой от избирателите поиска нова бюлетина, то веднага се превръща в достояние на цялата секционна избирателна комисия. Това може да бъде сметнато за знак, че конкретният избирател не си е спазил уговорката. Не е възможно обаче винаги гласът да бъде проследен и посредниците да имат яснота кой точно не си е спазил уговорката. У повечето хора страхът надделява и за да си нямам проблеми, спазват обещанието и не проявяват своеволия в това отношение.

Дълбочинните интервюта дават добра информация и за мотивацията на избирателите, които продават своите гласове. Основното тук е материалната нужда, както и разбирането, че традиционното политическо представителство няма да донесе нищо на тези общности:

"Хората са бедни и си правят сметка, че като вземат 4 човека от семейство по 50 лв. ще вземат 200 лв. Имате ли представа едно семейство тук колко време може да изкара с тези пари? Веднага отиват да напазаруват за месеци наред. Така, че ние така гледаме на изборите, като на нещо, от което да се изкарат пари." (кв. "Факултета").

Макар че основната теза, която дисертацията налага е, че "пазарът" на купени гласове е почти неизбежен в определено социално икономическо условия, на моменти се появяват нюанси, които показват, че определени държавни действия могат да "свият" този пазар значително:

Интервютата обаче бяха взети в периода преди редовните парламентарни избори през април 2021 г., когато реални акции на органите на реда срещу изборни корупционни практики не е имало. На следващите два поредни парламентарни избори през юли и ноември 2021 г., акции се проведоха на територията на цялата страна, като това беше предпоставка за сериозен спад в избирателната активност в изследваните ромски секции. Проліча и страхът у брокерите да откликнат на поканата за интервю само няколко месеца по-късно. В тази връзка бихме могли да допуснем, че мерките за намаляване на купения вот в рамките на два служебни кабинета в периода 2021-2022 г. имат положителен ефект и сме свидетели на съществена промяна на активността в ромските секции

Третата глава от дисертацията предлага изследване на подбрани ромски секции, където има висока волатилност при гласуването – побеждават различни партии или избирателната активност е много различна. Секциите са подбрани добре и е безспорно, че поведението на избирателите в тях трудно може да бъде обяснено с фактори, различни от купени гласове или изхвърлени бюлетини на опонентите. На базата на тази емпирична картина, авторът стига до извода:

В голяма част от секциите се вижда подход на окрупняване на няколко секции в една ромска махала, където една единствена партия взима вота, като това може да се случва в целия изследван период. В някои от секциите се наблюдава подход на разделяне на вота основно между две партии. Като двете сменят местата си от победител на втори и обратното. Интересни феномени са онези политически формации, които са слабо представени на национално ниво, но успяват ситуативно да спечелят в една или две секции печеливш резултат, като този резултат не се повтаря на следващи избори. Има населени места, при които не се наблюдава девиянтно поведение и сякаш националният вот за конкретния избор се мултиплицира. Съществува и модел, при който максимално волатилна с винаги различен победител в изследвания период. Тези примери обаче са малко.

Тези наблюдения са обобщени в няколко модела на купуване на гласове в ромски секции: *Минимално волатилна с една доминираща партия във всички избори; Максимално волатилна с винаги различен победител в изследвания период. Минимално волатилна с две доминиращи партии; Доминират местни инициативни комитети; Национално маргинални – локално доминантни партии*

Като цяло работата е информативна, методологията е адекватно подбрана и изследването разширява познанието ни за феномена “купен и контролиран” вот. Особено ценни, както беше казано, са обобщенията на базата на дълбочинните интервюта и анализа на поведението на избирателите в ромските секции. Въпреки като цяло позитивната ми оценка, работата им и слабости, които биха могли да бъдат отстранени при публикацията на дисертацията или в бъдещи изследвания:

- 1) Невъзможността да се оцени мащаба на феномена “купен вот” води на моменти до налагане на тезата, че едва ли не всички ромски

общности гласуват по този начин. Би било добре да има и “контролни” секции с ромски избиратели, които не демонстрират подобно поведение. Това би дало възможност и за претегляне на тежестта на различни допълнителни фактори, които карат ромите да гласуват по един или друг начин. Би било полезно да има и “контролни” секции с български бедни и маргинализирани избиратели, за да се види дали тяхното електорално поведение е подобно;

- 2) Социално-културните фактори са малко твърде общи и те би трябвало да касаят ромите като цяло – малко по-детайлна разбивка на отделни културни, икономически и социални фактори е необходима. Например, не е ясно евангелизацията подпомага ли или възпрепятства купуването на гласове – много се говори за нея, но връзката ѝ с феномена “купен вот” не е достатъчно изяснена;
- 3) Дисертацията е фокусирана основно върху “предлагането” и не се занимава в детайли с партиите, които купуват гласове. В крайна сметка тези партии също трябва да притежават определени “социално-културни” характеристики, за да се вълечат в на практика организирана престъпност. Очевидно е, че не всяка партия е еднакво способна на договаряне от подобен род. Това е интересен въпрос, защото “пазарът” на купени гласове всъщност може да се окаже продукт на специфично политическо “търсене”;
- 4) Дисертацията не изследва систематично и ролята на държавата в регулирането на този “пазар”. В крайна сметка при наличието на проверки, санкции и налагане на тези санкции, “пазарът” бързо може да затвори. Дисертацията загатва за тази възможност, но не я изследва, като остава фокусирана върху наличието на “предлагане”;
- 5) Моделите на купуване на гласове, за които се говори в част 3, са безспорно полезни. Но авторът като че ли подценява факта, че в общия случай партиите на власт (на национално и/или местно ниво) обикновено се оказват водещи в купуването на гласове. Това не е особена изненада, защото те са тези, които чрез МВР и други органи биха могли да контролират порочните практики. Не е ясно защо този извод не е по-силно извлечен – емпиричните данни го обосновават.

3. Научни приноси

Гореспоменатите критики не отнемат от оригиналността и приносният характер на изследването. Както по отношение на анализа на социално-културните условия на купения и контролиран вот, така и моделирането на купен вот на базата на поведение на избирателя и дълбочинни интервюта, работата съдържа достатъчен научен принос за успешно-защитена докторска дисертация. Формулираните приноси от докторанта са коретни. Трудът е оригинално изследване и плод на самостоятелен творчески процес, без белези на плагиатство

4. Публикации и участия в научни форуми

Докторантката отчита нужните за защита публикации: четири

публикации, резултат от участието ѝ в три докторантски академични форума, издадени в периода 2020-2021 година.

Анита Стефанова е участвала в три академични проекта, свързани с темата на доктората.

В периода 2014 - 2022 г. докторантката е участвала при подготовката, провеждането, наблюдението и отчитането на изборния процес на различните нива на изборната администрация (СИК, РИК и ЦИК). Участвала и в провеждане на екзитпол в рамките на изборния ден на различни избори.

6. Заключение

На базата на гореизложения анализ намирам, че Анита Стефанова отговаря на всички условия за присъждането ѝ на образователна и научна степен “доктор” по политически науки. Призовавам уважаемото жури да я подкрепи, като я поздравявам – и нея, и научния ѝ ръководител – за постигнатите резултати.

Даниел Смилов